

Платежі на базі роялті, як правило, залежать від фактичного обсягу виробленої і реалізованої ліцензіатом продукції, і виплачуються протягом терміну дії ліцензії. Базою для розрахунку суми роялті може служити продажна ціна продукції за ліцензією або прибуток ліцензіата. Під час розрахунку ціни на основі розмірів прибутку ліцензіата частка ліцензіара коливається в досить широких межах – від 10 до 50 % прибутку ліцензіата і залежить від цілого ряду ціноутворюючих факторів, основні з яких – обсяг переданих прав, наявність і дійсність патентної охорони і розмір прибутку.

При розрахунку ціни ліцензії на використання прав інтелектуальної власності на винаходи (корисні моделі) екологічного спрямування у разі використання за базу роялті прибутку ліцензіата слід також враховувати всі перераховані вище можливі здобутки ліцензіата від використання винаходу за ліцензією. Однак під час укладання ліцензійної угоди та розрахунку вартості ліцензії досить складно точно оцінити розмір майбутніх грошових потоків. Тому врахування всіх ціноутворюючих чинників доцільно здійснювати за допомогою кореляції ставки роялті.

Запропоновані методичні рекомендації щодо оцінки вартості прав інтелектуальної власності на винаходи (корисні моделі) екологічного спрямування базуються на дохідному підході та дозволяють більш повно врахувати

всі грошові потоки, отримані підприємством у разі використання таких об'єктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ілляшенко С. М. Інноваційний менеджмент : підручник / С. М. Ілляшенко. – Суми : Університетська книга, 2010. – 334 с.
2. Пузыня Н. Ю. Оценка интеллектуальной собственности и нематериальных активов / Н. Ю. Пузыня. – С.Пб. : Питер, 2005. – 352 с.
3. Управління інтелектуальною власністю : монографія / Цибульов П. М., Зінов В. Г., Чеботарьов В. П., Суїні Ю. ; за ред. П. М. Цибульова. – К. : К.І.С., 2005. – 448 с.
4. Зінов В. Сравнение разных методов оценки интеллектуальной собственности / В. Зінов, С. Шамшин // Интеллектуальна власність. – 2002. – № 4. – С. 15–39.
5. Прокопенко О. В. Оцінка ефективності напрямів екологічно спрямованого інноваційного розвитку підприємств [Електронний ресурс] / Прокопенко О. В., Касьяненко Т. В. // Ефективна економіка. – 2010. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>. – Назва з екрана.
6. Економічний механізм інновацій екологічної спрямованості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.08.01 «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища» / Т. О. Карпіщенко. – Суми, 2000. – 22 с.

УДК 332.2.021.8

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОЗОРОГО РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

**А. Ф. Шевченко, доктор економічних наук;
О. М. Шевченко, кандидат економічних наук**

На певному етапі розвитку світових господарських економічних відносин, в умовах інтернаціоналізації і монополізації ринкових економік у провідних країнах світу виникло явище економічної безпеки. В науковій літе-

ратурі його розглядають як сукупність певних кількісно-якісних характеристик окремих країн та їх об'єднань. Економічна безпека є основою національної безпеки, її системоутворюючим елементом, вона пов'язує національну

безпеку з незалежністю держави, є фундаментом цієї незалежності. Важливою складовою економічної безпеки є безпека продовольча. Вважається, що вперше поняття «продовольча безпека» з'явилося у 70-ті рр. ХХ ст., у подальшому воно постійно змінювалося. Спочатку головним у визначенні «продовольча безпека» були обсяг і стабільність постачання харчів. У 80-ті рр. до цього визначення було додано ще два поняття: доступ для всіх людей весь час і достатність продуктів для активного здорового життя. У 1996 р. на всесвітньому продовольчому саміті було зазначено, що продовольча безпека – це можливість людини постійно мати фізичний, соціальний і економічний доступ до достатніх безпечних і корисних продуктів, які забезпечують її потреби й харчові переваги для активного і здорового життя.

Забезпечення потреб у продовольстві пов'язане перш за все з сільським господарством, яке значно залежить від природно-кліматичних факторів, що приводить до загроз, ризиків і унеможлиблює задоволення цих потреб на належному рівні. Зазначене стимулює науковців і практиків країн світу до ґрунтовного аналізу процесів забезпечення продовольчої безпеки. В Україні ці питання досліджували П. Саблук, І. Лукінов, О. Скидан, В. Геєць, О. Білорус, В. Куліш, Б. Пасхавер, О. Оніщенко, В. Юрчишин, В. Власов, Р. Мудрак, С. Дем'яненко, В. Нелеп, М. Присяжнюк, М. Кропивка та ін. Проблеми продовольчої безпеки досліджено в працях таких зарубіжних науковців, як П. Самуельсон, Ф. Хайєк, Є. Енгель та ін.

Складність і актуальність проблеми продовольчої безпеки потребує подальшого її вивчення і аналізу в сучасних умовах, у процесі формування в Україні ринку сільськогосподарських земель.

Метою наукової статті є аналіз різних наукових підходів до з'ясування сутності поняття «продовольча безпека» та дослідження процесу її забезпечення в Україні в контексті формування прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення.

Аналіз наукових праць відомих дослідників свідчить, що як на початковому етапі ви-

никнення категорії «продовольча безпека», так і в сучасних умовах єдиного визначення її не існує.

Так, відомий науковець України Б. Пасхавер суть поняття «продовольча безпека» виводить з двох кількісних порогових критеріїв, які розраховуються міжнародною статистикою і за якими визначається мінімальний рівень продовольчої безпеки. Ці критерії включають:

- енергетичну цінність добового душевого раціону харчування, яка має бути не нижчою за 2,5 тис. ккал;
- витрати на продовольчі потреби не мають перевищувати 60 % сімейного бюджету.

Названі критерії, підкреслює Б. Пасхавер, розкривають суть поняття в сучасному поляризованому світі: «для бідної країни – це забезпечення раціону виживання, на який витрачається лівова частка особистого доходу; для багатой – задоволення різноманітних продовольчих споживчих уподобань за відносно (порівняно з розмірами доходів) малих витрат» [1, с. 43]. Беручи до уваги таке визначення, автор зробив висновок, що стратегічний виклик для України формується як двоєдине завдання – наздогнати розвинуті країни у сфері продовольчого споживання за наступними показниками: кількості та якості харчування; економічної доступності харчування (у частках сімейного бюджету).

Д. Г. Лук'яненко вважає, що продовольча безпека – це повне забезпечення населення продуктами харчування [2, с. 14]. П. Ю. Буряк зводить «продовольчу безпеку» до контролю якості харчової продукції, її стандартизації та сертифікації [3, с. 12]. І. Г. Мішина визначає продовольчу безпеку як забезпечення гарантованого насичення потреб в основних видах продовольства (на основі наукових норм) переважно за рахунок власного виробництва, при умові нешкідливості продуктів і їх економічної доступності, що гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві та сталий економічний розвиток [4, с. 149].

Ряд авторів (А. Алтухов, Д. Вермель, Г. Гордєєв) продовольчу безпеку розуміють як стан продовольчої незалежності або здатність агропромислового комплексу (АПК) самостійно забезпечувати виробництво, зберігання, пе-

реробку і забезпечення громадян країни основними видами продовольства в кількості й асортименті, необхідних для активного здорового життя [5, с. 6]. Світовий досвід свідчить, що країна зберігає свою незалежність, якщо частка імпорту до внутрішнього споживання коливається в межах 20–25 %.

Є й багато інших визначень, одне з них запропоновано у проекті Закону України «Про продовольчу безпеку України». Продовольча безпека у цьому документі розглядається як соціально-економічний та екологічний стан у державі при якому усі її громадяни стабільно та гарантовано забезпечені продовольством у необхідній кількості, асортименті та відповідної якості [6].

У Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України продовольчу безпеку визначено як рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий і якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток держави.

Вважаємо, що в ході з'ясування сутності категорії «продовольча безпека» слід враховувати те, що вона має системний, комплексний характер і залежить не тільки від кількості харчових продуктів (зокрема калорій на душу населення), але і від їх структури, якості, екологічності, культури споживання та ін. Проте ніяке визначення не може повністю розкрити сутність цієї важливої в теоретичному плані та значущої в реальному житті економічної категорії.

Незважаючи на те, що поняття «продовольча безпека» тлумачиться по-різному, воно передбачає ряд основних положень:

1. Гарантування доступності та достатності продовольчого забезпечення громадян країни.

2. Забезпечення населення країни продовольством повинно здійснюватися головним чином за рахунок власного виробництва та розраховуватися на основі науково обґрунтованих норм харчування.

3. Формування необхідної кількості фінансових ресурсів для закупівлі продовольства на світових ринках в умовах неможливості за-

безпечення продовольчої безпеки за рахунок власного АПК.

4. Створення в країні експортного потенціалу сировини і продовольства.

5. Забезпечення гармонійного, безпечного і здорового розвитку як кожної людини, так і всього суспільства.

Тому у процесі дослідження сутності продовольчої безпеки важливо аналізувати і такі її складові, як індикатори, критерії, ризики, загрози, продовольчу незалежність, фізичну й економічну доступність харчових продуктів, раціональні норми споживання, продовольчий кошик та ін.

Важливим для системи продовольчої безпеки є врахування комплексу принципів її формування [7], головними серед яких вважаються:

- принцип соціальності – він розглядається як стрижень формування продовольчої безпеки і передбачає цільову спрямованість цієї системи та кожної її складової на задоволення харчових потреб людини;

- комплексність, тобто одночасний вплив на всі складові системи;

- системність – всебічний підхід до вирішення економічних, соціальних, екологічних та інших аспектів продовольчої безпеки;

- адекватність у виборі регуляторів, що пов'язано з неоднозначністю їх дії на різних етапах розвитку економічної системи та в умовах зміни кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього ринків;

- стійкість системи, тобто обов'язкове дотримання вищевказаних принципів незалежно від зміни зовнішнього середовища.

Важливо в процесі розв'язання проблем продовольчої безпеки враховувати те, що вони пов'язані як з фізичними потребами різних груп населення в продуктах харчування, так і з наявними платіжними засобами для задоволення цих потреб. На початку становлення незалежності України забезпечення продовольчої безпеки вирішувалося на основі розробки і реалізації стратегії трансформації АПК. Однак непослідовність і некомпетентність проведення ринкових реформ призвели в першому десятиріччі незалежності до ряду негативних результатів, насамперед до скоро-

чення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції більш ніж удвічі, руйнування матеріально-технічної бази АПК, до зниження реальних доходів місцевого і сільського населення України у середньому більш ніж у чотири рази, посилення продовольчої залежності країни від імпорту продукції АПК. Унаслідок цих негативних явищ у кінці 90-х рр. ХХ ст. рівень продовольчої безпеки України знизився до критичної межі, тобто до рівня споживання в половинному обсязі від науково обґрунтованих раціональних нормативів, до яких Україна наблизилась у 1988–1989 рр. [8, с. 63].

Вихід з такої ситуації науковці і влада вбачали в продовженні аграрних реформ, у їх прискоренні в напрямку реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств і створення нових структур на основі приватної власності на землю та інші засоби виробництва. У результаті справи в сільському господарстві покращилися, особливо враховуючи показники 2011 р., коли був зібраний рекордний врожай зернових – 55 млн т, це на третину більше, ніж у 2010 р. і на 2 млн т перевищило рекордний показник 2008 р. Зросло виробництво олійних культур, овочів, картоплі. Це дало підстави зробити висновок Уряду України про розв'язання проблеми продовольчої безпеки, обґрунтувати чітку стратегію експортної політики, взяти участь у формуванні світового фонду – запасу зерна при ООН [9, с. 2]. Одночасно слід врахувати вплив природного фактора на врожайність зернових. Вважається, що у сучасних умовах виробництва він становить близько 30 %. Тому врожаї сільськогосподарських культур не є поки що стабільними. Проблемним питанням в продовольчій безпеці України є забезпечення потреб населення якісною і безпечною продукцією тваринництва, приріст якої за 10 місяців 2011 р. становив лише 2,8 % [9, с. 2].

Нестабільність ситуації у сільському господарстві, значна залежність його від природних умов, незавершеність аграрної реформи – усі ці фактори перенесли владні структури у необхідності формування цивілізованого ринку земель сільськогосподарського призначення, розгляду його як передумови забезпечення

стабільної продовольчої безпеки з основних видів сільськогосподарської продукції.

Дослідження свідчить, що в Україні є всі умови для забезпечення продовольчої безпеки, серед них:

1. В країні зосереджено майже третину світових запасів чорнозему і четверта частина придатної для оранки землі в Європі. Загальна кількість сільськогосподарських земель становить 41,6 млн га [10, с. 2]. Зазначений ресурс є важливою конкурентною перевагою нашої країни.

2. Унаслідок земельної реформи, що розпочалася в 90-ті рр. ХХ ст., відбулося формування ринкових відносин у сільському господарстві. Цьому сприяло розпаювання земель сільськогосподарського призначення, утворення фермерських господарств. У приватній власності тепер перебуває 83,4 % ріллі (на долю держави припадає 16,6 %) [10, с. 2].

3. Наявність трудових ресурсів на селі, необхідних для ефективного ведення сільськогосподарства. В селах України проживає 32 % усього населення (у більшості держав ЄС – 2–3 % [11, с. 4]. З одного боку, це значно більше, ніж у розвинутих країнах, а з іншого – наявний трудовий потенціал утворює можливість для подальшого розвитку сільського господарства.

4. Сформувався в сільському господарстві України і значний матеріально-технічний ресурс і висококваліфіковані спеціалісти в різних галузях цього сектора національної економіки.

5. Важливою є і роль держави у створенні умов для забезпечення продовольчої безпеки в Україні. Бюджетна підтримка АПК спрямовується на такі пріоритетні напрямки, як розвиток тваринництва, селекції у рослинництві, підвищення родючості ґрунтів, а також підтримка суб'єктів господарювання.

Однак незавершеність земельної реформи не сприяє ефективному використанню цих та інших умов і перш за все тому, що селяни не стали справжніми власниками земельних паїв. Розв'язання цього завдання, як свідчить досвід економічно розвинутих країн, знаходиться в площині формування цивілізованого ринку земель сільськогосподарського призна-

чення. Без цього вони не становлять цінності як фінансовий актив, їх не можна продати, неможливо під них отримати кредити та ін.

Досвід країн з розвинутим ринком сільськогосподарських земель свідчить, що він сприяє: гарантуванню права власності на землю та залучення земель сільськогосподарського призначення в ринковий товарообіг; формуванню ефективного власника землі; залученню інвестицій і на їх основі впровадженню новітньої техніки та технології для підвищення продуктивності праці, зростання виробництва продукції, забезпечення продовольчої безпеки, підвищення рівня та якості життя населення країни; розвитку інфраструктури в сільській місцевості; підвищенню конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку.

Слід також враховувати, що ринок взагалі і ринок землі особливо є нестабільним. Тому, формуючи його, важливо враховувати й загрози та ризики. У науковій літературі звертається увага на такі ризики, пов'язані з товарообігом земель сільськогосподарського призначення:

- неспівпадіння інтересів його суб'єктів, перш за все власників паїв, фермерів, що орендують землі, найманих працівників агрохолдингів, держави, територіальної громади, політичних сил країни та ін. Однією з форм прояву цієї розбіжності інтересів є беззахисність власників земельних паїв перед недобросовісними орендарями, які обманним чином занижують грошову оцінку гектара землі, що негативно впливає на обсяг орендної плати;

- неможливість утворення крупних сільськогосподарських фірм, тобто забезпечення концентрованого землеволодіння. Дрібні сільськогосподарські підприємства ефективні лише в умовах функціонування поряд з великими. З іншого боку, ризики концентрації земельних ділянок в одних руках. Розв'язання цих протиріч, вважаємо, знаходяться у площині законодавчого забезпечення інтересів усіх суб'єктів земельних відносин;

- ризики, пов'язані з місцем і роллю держави на земельному ринку. З одного боку, держава, як свідчить досвід колишнього Радянського Союзу, є неефективним власником, з іншого – без суттєвої державної підтримки, як

свідчить досвід розвинутих країн і наша власна практика, сільське господарство ефективно функціонувати не може;

- загрози, пов'язані з продовженням маторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, як свідчить практика попередніх років, продовжиться і система їх розкрадання через різноманітні схеми;

- дослідники обґрунтовують і ризики, пов'язані з неможливістю забезпечення достатніх інвестицій у сільське господарство, ефективного використання землі, справедливої ціни на неї і все це тому, що іноземці, згідно з проектом Закону України «Про ринок земель», не можуть бути допущені до ринку сільськогосподарських земель в Україні, а вітчизняні інвестори знаходять застосування свого капіталу за кордоном.

Ігнорування цих та інших ризиків може бути значним гальмом у розвитку сільського господарства і забезпечення продовольчої безпеки.

Таким чином, продовольча безпека – це системна соціально-економічна категорія, яка відображає, з одного боку, гарантоване забезпечення населення продовольством, а з іншого – його економічну доступність. Основою розв'язання проблеми продовольчої безпеки в Україні є формування цивілізованого ринку земель сільськогосподарського призначення, який створить умови для залучення землі в економічний обіг, формування ресурсної бази інвестування для розвитку галузі та матеріального забезпечення населення країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пасхавер Б. Сучасний стан продовольчої безпеки / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2006. – № 4. – С. 43–50.
2. Лук'яненко Д. Г. Глобалізація і безпека розвитку : [монографія] / Д. Г. Лук'яненко ; за ред. О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2001 – 733 с.
3. Буряк П. Ю. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності : навч. посіб. / П. Ю. Буряк, О. Г. Гупало. – К. : Хай-Тек Прес, 2007 – 336 с.
4. Мішина І. Г. Сутність та напрями забезпечення продовольчої безпеки держави / І. Г. Мішина

- // Економічна безпека і проблеми господарсько-політичної трансформації соціально-економічних систем : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. – С. 148–150.
5. Алтухов А. Продовольственная безопасность России: состояние и меры обеспечения / А. Алтухов, Д. Вермель, Г. Гордеев // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1998. – № 10. – С. 6.
 6. Про продовольчу безпеку України [Електронний ресурс] : Закон України (проект). – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/>. – Назва з екрана.
 7. Скидан О. В. Продовольча безпека аграрної політики: проблеми інституалізації [Електронний ресурс] / О. В. Скидан // Ефективна економіка. – 2010. – № 7. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/>. – Назва з екрана.
 8. Про стратегію трансформації агропромислового комплексу і забезпечення продовольчої безпеки України // Економіка України. – 2000. – № 9. – С. 63–81.
 9. Азаров М. Я. Місія українського села тепер не тільки національна, а й світова / М. Я. Азаров // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 216. – С. 2.
 10. Симоненко А. Реформа скасує селянське рабство / А. Симоненко // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 114. – С. 2.
 11. Короленко А. Рілля не любить чужинців / А. Короленко // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 114. – С. 4.
 12. Про ринок земель : Закон України (проект) // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 114. – С. 9–15.

УДК 658.1:338.242.4.025.2(4/9)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

О. В. Чернявська, доктор економічних наук; Т. С. Юрко

Малі підприємства є значним фактором соціально-економічної стабільності суспільства та виконують ряд соціально-економічних функцій, серед яких забезпечення ефективного використання виробничого потенціалу регіонів, формування умов для розвитку підприємства в усіх ринкових нішах, забезпечення задоволення потреб населення, створення нових робочих місць. Так, за даними ООН, у малих підприємствах зайнято близько 50 % працездатного населення світу [9], в країнах Європейського Союзу станом на 31 грудня 2011 р. цей показник відповідно становить 60–70 % [13], в США – більше 52 [15], в Японії – 85 [16]. У Північній Америці малі та середні підприємства створюють 30–60 % нових робочих місць [15]. 64 % малих підприємств, зареєстрованих на території Європейського Союзу, займаються розробкою та впровадження інновацій [13].

Роль, яку відіграють малі підприємства в економічному розвитку суспільства, об'єктивно зумовлює необхідність дослідження організаційно-економічного механізму державної підтримки малих підприємств в якості самостійного наукового напряму, системне дослідження якого дозволяє формувати і реалізувати на практиці взаємопов'язану систему механізмів державної підтримки розвитку малих підприємств.

Вагомий внесок у дослідження й аналіз механізму підтримки малого підприємства зробили такі зарубіжні вчені: П. Друкер, Дж. Стредвік, Р. Кантільон, Й. Шумпетер, дані питання висвітлено в працях вітчизняних науковців: О. С. Кічук, Т. Л. Миронової, Л. Л. Цимбал, Т. А. Говорушко, Б. Й. Пасхавера, П. Т. Саблука.

Метою статті є дослідження світового досвіду формування організаційно-економічного